

□ *Egey dənizi sahili boyunca göz işlədikcə uzanan Türkiyənin üçüncü böyük şəhəri İzmir bu gün də, sanki, zamanın fərqində olmadan yeni yüksəlişini yaşamaqdadır. Antik Roma dövrünün ən böyük şəhərlərindən olan İzmiri həm də tarixən neft qoxulu Bakımızın qardaşı kimi tanıdığımız sovetlər dönmindən də bizi elə uzun vaxt ayırmır. Efes, Müqəddəs Məryəm Ana məbədi kimi tarixi, həm də iqlimi, təbii zənginlikləri, geotermal qaynaqları ilə məşhur olan şəhəri bu dəfə təkcə turizm məkanı olaraq dünya miqyasında cəlbediciliyinə görə yox, həm də adamlarına görə tanımaq istədik.*

Vaxtı ilə ulu öndər Heydər Əliyevin məmləkətimizin dəyərli gushələrindən biri haqqında dediyi kəlamı, az qala, izmirilərlə tanış olanda da xatırladım: insanları bu diyarın da ən böyük sərvətlərindən imiş...

Araşdırmaçı dostum Atif Akgün Ankarada olduğundan Türkiyənin məşhur ali məktəblərindən olan Egey Universitetinin Türk Dünyası Araşdırmaçı İnstitutunun yaradıcısı və uzun illər rəhbəri olmuş professor Fikrət Türkmən ilə tək görüşməli oldum. İnstitut binasının 4-cü mərtəbəsində qapısı üzərində məşhur alimin adı yazılmış otaq bağlı idi. Saata baxdım, deyəsən, bir qədər tez gəlmişdim.

Hər halda gözləməliyəm. Dəhlizin baş tərəfində divara vurulmuş bir lövhə diqqətimi cəlb edir: sən demə, vaxtilə qəzetimizə müsahibə vermiş Egey Universitetinin keçmiş rektoru Candəyər xanım Yılmaz kitabxananın açılışını edir. Qısa məlumatdan bəlli olur ki, Fikrət xocanın uzun illərdən bəri dünyanın hər yerindən gətirdiyi və ona bağışlanan 20 min nüsxədən çox kitabın universitetə bağışlanılmasından sonra bu kitabxana yaradılmışdır və dəyərli alimin şərafinə “Fikrət Türkmən kitabxanası” adlandırılmışdır...

Beş dəqiqə keçmir ki, liftdən nərani, bəstəbəy bir kişi çıxır, yaşına uyğun olmayan bir cəldliklə mənə doğru addımlayır. Sifətində və gözlərində seviləcək sevgi dolu bir təbəssümlə çoxdan tanıyırmış kimi adımlı söyləyir. Görüşürük. Ara verməyən telefon zənglərindən hiss edirəm ki, nəə yeni bir uğuru var və onu harayana dəvət edənlərə incə bir nəzakətlə “Azərbaycandan qonaqım var” – deyərək dəvətlərini qəbul etmir. Az sonra öyrənirəm ki, görüşdüyümüz həmin 4 iyul günü həm də xocanın ad günüdür. Otağa təbrikə gələnlərin arzularına mən də qoşuluram. Amma bu əziz gündə vaxtını almağımdan bir sıxıntı keçirdiyimi hiss edir və üzrxahlıq etməyə belə macal vermir, suallarımı eşitmək istədiyini bildirir. Beləliklə söhbətə başlayırıq:

– *Bildiyimə görə, hələ Sovetlər dönmində Türkiyədən SSRİ-yə ən çox gedib-gələn alimlərdən olmusunuz. Yadınızda o illərdən nələr qalıb?*

– Sovetlər Birliyinin dağıldığı 90-cı illərə qədər Sovet–Türkiyə münasibətləri heç də hamar olmayıb. Atatürk və Leninin vaxtlarında təməli qoyulan tarixi dostluq əlaqələri müəyyən zaman kəsiyində düşmənçilik səviyyəsinə qədər yüksəlib. Stalinin ölümündən sonra

yumşalan münasibətlər bu əlaqələrin istiləşməsinə gətirdi. Amma bu dönmədə belə sovetlərə gedib-gəlmək ciddi yasaqlarla məhdudlaşdırılmışdı. Xoşbəxtlikdən, bu yasaqları aşan ilk insanlardan biri də mən oldum.

SSRİ EA-nin dəvəti ilə bir aylıq sovetlərə getdim, Rusiyada, Azərbaycanda, Özbəkistanda, Qazaxıstanda və Qırğızıstanda oldum. Soyadım ilə bağlı Türkmənistana

Türk dünyasına böyük sevgi bəsləyən *Fikrət Türkmən*

getməyimə viza vermədilər. Bu, 1984-cü ilə təsadüf edir. Daha 4 il sonra Tacikistanda bir tədbirdə iştirak etdim. Gördüklərim məni xeyli təəccübləndirməkdə idi, zamansa dəyişirdi. Atatürkün hələ 1932-ci ildə uzaqgörənliklə soylədiyi sözləri xatırladım: “İndiki Sovetlər Türkiyənin dostudur. Zaman gələcək dağılacaq, türk dövlətləri azadlıqlarına qovuşacaq...” Bəli, o deyilən zamanın yaxınlaşmaqda olduğu artıq hiss olunurdu.

– *Hər dəfə haqqınızda eşidəndə bir təqdimat diqqəti cəlb edir: Türk Dünyası Araşdırmaları İnstitutunun yaradıcısı. Bunun açıqlaması nədir?*

– Düzü, illər boyu, hələ gənc yaşlarımda belə bir mərkəzin yaradılmasını, bu sahədə tədqiqatlar aparılmasını vacib hesab edirdim. İlk illər bu istək Türkiyədən köç edib gedən və Balkanlarda məskunlaşan türk xalqlarının folkloru və ədəbiyyatı ilə bağlı idi. Amma sovetlərə gedib-gələndən sonra bu fikir məcrasını xeyli dəyişdi: bizim ulu köklərimizin bağlı olduğu Sibir, Altay, Orta Asiya türklərinin tarix və ədəbiyyatının öyrənilməsi, təqdim edilməsi artıq tam başqa reallıqları ortaya qoydu.

Beləcə, Türk Dünyası Araşdırmaları İnstitutunun yaradılması ideyası ortaya çıxdı. Düzdür, bu dönmədə özəl bir vəqf Turan Yozgan tərəfindən yaradılmışdı. Əslində, özlüyündə bu olduqca müterəqqi və alqışlanası bir addım idi. Amma sovetlərin dağılmasından sonra bu məsələnin dövlət xətti ilə öyrənilməsi və daha geniş miqyasda olduqca vacib idi. İdeya belə yarandı.

– *Bəs onun həyata vəsiqə alması necə oldu?*

– Bu, daha geniş bir mövzunun söhbətidir və maraqlı tarixçəsi var. Təbii ki, hər bir ideya və yenilik təpkillərlə qarşılınıb, uzun zəhmətdən sonra həyata vəsiqə ala bilib. Eləcə də bizim bu ideyanın həyata keçməsi üçün uzun illər lazım oldu, diləkçələr yazıldı, iclaslar keçirildi. Hər dəfə qarşılaşdığımız maneələr bizi üzsə də, fikirlərimizdə və əməllərimizdə qəti olduğumuzu ortaya qoya bildik. Fikrimi anlatmaq üçün ideyanın qanuniləşdirilməsinin hansı mərhələlərdən keçdiyini qısaca şərh edim.

Fakültə yığıncağında və universitet senatosunda, Yüksək Öyrətim Kurulunda (YOK), Təhsil Nazirliyi və Böyük Millət Məclisinin təhsil komitəsində müzakirələr aparıldı və nəhayət, belə bir dövlət qurumunun yaradılması haqqında qanun qəbul edildi. Mən çox qısaca bu tarixi yolun

olacağını bildirdim, amma 75 milyon türk lirəsi söylədim. Təqdim etdiyim vizit kartımın arxasına 75 milyon lirə yazdı və köməkçisinə verərək, mütləq yadıma sal, – dedi. Mənə baxaraq: “Paran çərşənbə günü universitetdə olacaq, Fikrət bəy” – dedi.

Düzü, görüşdən məmnun olsam da, içimdə tərəddüdlərim qalmaqda idi. Nəhayət ki, çərşənbə günü rektorluqdan bir zəng gəldi: “75 milyon paramız gəlib, təyinatı da göstərilib: Türk Dünyası Araşdırmaları İnstitutunun tikintisinə. Beləcə institut üçün yer ayrıldı, binanın tikintisinə başladığı, indi oturub söhbət etdiyimiz bu binanı inşa etdik. Deyim ki, bizə ayrılan vəsaitin hamısını ala bilmədik, layihəmiz korrektə olundu, dəyişdirildi. Amma şükürlər olsun ki, nəyəsə nail ola bildik. İndi yeri gəlmişkən, bu ideyanın reallaşmasına dəstək olanları, başda rəhmətlik Ecevit olmaqla hər birisini xoş duyğularla anırıq. Bu sırada keçmiş təhsil naziri-

bir xəbər olarmı? demək, 25 ildən bir az çox ortada olan zəhmətlərimiz meyvələrini verməkdədir.

– *Fikrət bəy, Azərbaycan adı çəkdiniz, mümkünsə bu barədə bir az geniş danışın...*

– Təbii ki, Azərbaycanla bağlı danışa biləcəyim fikirlər geniş və əhatəlidir. Bu, birincisi, mənim Azərbaycanla şəxsi əlaqələrimə, oradakı dəyərli dostlarıma, fəaliyyətimə aiddir. İkinci, deyəcəklərim institutumuzun yetişdirdiyi kadrların Azərbaycanda fəaliyyətinə, onların burada qazandıqları bilik və təcrübələri orada uğurla həyata keçirə bildikləri işlərə aiddir. Siz deyən, hansından başlayaq?

– *Elə isə ikincidən başlayaq, hər halda müasir Azərbaycanın quruculuğuna töhfələr verən tələbələrini tanımaq daha maraqlı olardı...*

miz Köksal Topdan, o zamanki rektorumuz rəhmətlik Səmet Akgün, YOK baş katibinin müavini olan İsmət Atik kimi dəyərli və xeyirxah insanları yad etməyi mənavi borcum hesab edirəm, ölənlərə rəhmət, qalanlara cansağlığı arzulayıram.

– *Deməli, uzun səylərdən sonra məqsədinizə nail oldunuz və beləliklə, Egey Universitetinin Türk Dünyası Araşdırmaları İnstitutunun yaradıcısı və ilk rəhbəri də siz oldunuz. Hər halda, olduqca maraqlı bir tarixdir. Bəs institutun fəaliyyəti, gördüyünüz işlər gözləntilərinizi doğruldurmu?*

– Düzünü deyim, fəaliyyətə başladığımız gündən ideoloji sıxıntılarla müşayiət olunmuşuq. Egey Universitetində solçuluq həmişə güclü olduğundan, millətçi adıyla problemlərlə üzləmişik. Bəzi sıxqanlıqlar və kədr problemləri bu sıxıntılardan daha da gücləndirdi. Amma bunlara baxmayaraq uğurlar qazandıq, böyük akademik uğurlara imza atdıq. İndi nəinki Türkiyənin, az qala, dünyanın hər yerində bizi, institutumuzu tanıyır, fəaliyyəti haqqında dəyərli fikirlər söyləyirlər. Bizim türk dünyasına verdiyimiz kadrılar da, əslində, ideyalarımızın davamçılarıdır. Qazaxıstanda, Qırğızıstanda, eləcə də Azərbaycanda çalışan məzunlarımızın uğur və fəaliyyətləri bizləri çox qürurlandırır. Əslində, bunlar bizim böyük işlərimizin üzə çıxan uğurlarıdır. Bir dəfə İzmir Ticarət Odasında çalışan bir məmur dostumuz söylədi ki, “hocam, əski sovetlərdə haraya gədirdiksə sizləri soruşdular”. Baxın, bundan da gözəl

– Bir az irəlində dediyim kimi, indi bizim məzunların soracağı türk dünyasının hər yerindən gəlməkdədir, o cümlədən Azərbaycandan. Türkiyədə təhsilini başa vurduqdan sonra Azərbaycanda çalışan kardioloq-həkim Rəşad Mahmudov, bildiyimə görə, ölkədə tanıyanların sayı yüzlərcədir. İndi millət vəkili olan Rəşad bəy bizim yetirmələrimizdəndir. Başqa bir həkim məzunumuzun da adı Rəşaddir, urologiya sahəsində məşhur bir mütəxəssisdir. Yaxud, gömrük orqanlarında uzun illər çalışan, indi bu sahəyə rəhbərlik edən Səfər Mehdiyev bizim məzunlardandır.

Bu siyahını uzatmaq da olar, amma yekun olaraq söyləyim ki, cəmiyyətin elə bir sahəsi yoxdur ki, bizim məzunlar orada olmasın – istər iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində, istər ali təhsildə, istərsə də diplomatiyada çalışan məzunlarımızı gördükcə fərah və qürur hissləri məni məmnun edir. Müstəqil Azərbaycanın çiçəklənməsi naminə böyük işlər həyata keçirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin layiqli kadrları sırasında bizim məzunlarımızın olması, onları yeni Azərbaycanın qurucuları kimi də dəyərləndirməyə şans verir.

– *Nəhayət, Azərbaycanla indiki əlaqələrinizi, onun tarixi və sabahı haqqında danışmağın da məqamı çatdı...*

– Bir az əvvəldə dediyim kimi, SSRİ Elmlər Akademiyasına ezam olunanada Azərbaycanla ilk tanışlığım başlamışdı. Əslində, bu əyani bir tanışlıq idi, buna qədər isə Azərbaycan,

onun tarixi və ədəbiyyatı haqqında kifayət qədər məlumatım var idi. Azərbaycan bütün parametrlərdə Türkiyənin sovetlərə, eləcə də bu məkəndəki türk dünyasına açılan önəmli qapısı olmuşdur. Bu, tarixən, təsdiqini tapdığından və haqqında çox geniş araşdırmalar aparıldığından geniş danışmaq fikrindən uzağam. Ən yaxın tariximizdə – Birinci dünya savaşı zamanında Azərbaycanın Türkiyəyə yardımı, Bakının Nuru paşanın rəhbərlik etdiyi Qafqaz-İslam Ordusu tərəfindən xilas, AXC dövrü əlaqələri, sovet hakimiyyətinin

işiqlandırmaqda idi.

Mən onda bu Günəşin təkə mənim otağıma yox, bütün Azərbaycanın üzərinə doğduğunu görmüşdüm, üstəlik, bir şeir də yazmışdım. Çox sonralar dəyərli dostlarımızdan biri bu şeirin əlyazmasını o tarixi xatırlatmaqla mənə təqdim edəndə bu gün nələrə nail olduğumuzun fərqi deyərəm. Ən önəmli, Azərbaycan bu gün dünyada səsi eşidilən ölkələrdən biridir. Əminəm ki, ən böyük problemimiz olan Qarabağ məsələsi də həllini tapacaq. Ayrı cür olması mümkünsüzdü.

Azərbaycanla əlaqələrim bu

ilk illərində Bakının türkçülüyn mərkəzinə çevrilməsi unudulmaz şanlı tarixi faktlardır.

Təbii ki, bu kimi həqiqətlər bizim tale yolumuzu, alimlərimizin tədqiqat işlərini müəyyən edən zəngin faktlardır. Azərbaycan müstəqilliyini qazanandan sonra isə bunlar dövlətlərarası münasibətləri təyin edən amillər oldu və nə yaxşı ki, indi biz dünyada analoqu olmayan müttəfiqlərlik. Mənim Azərbaycana yolum haradan başlayır-- rəhmətlik Əhməd Cəfəroğlunun Aşıq Qərib haqqında məqaləsindənmi, Molla Nəsrəddindənmi, Koroğludan, Tahir və Zöhrədənmi, yaxud yadıma sala bilmədiyim yüzlərcə orta dəyərdənmi? Düzü, bunu söyləməkdə bir az çətinliklərim var. Azərbaycan mənim üçün böyük Türk dünyasının önəmli bir məkanı olmaqla həmişə içimdə olmuşdur. Buraya gəlişim, insanlarla əlaqələrim və dostluğum bu bağlantıları daha da artırmış və zənginləşdirmişdir.

20 Yanvar hadisələrindən az sonra Bakıya gəldim, daha doğrusu, bu gəlişimlə sıxıntılarımı, üzüntülərimi dəfn etdim. Azadlıq qanla alınıb, əbəş yerə deyilməyib ki, “bayraqları bayraq yapan üstündəki qandır”. 1990-cı ilin mayında qaldığım otdən sübhə yaxın rus qoşun hissələrinin nizamsız bir axınla oti, sonra da o dönəmkə Lenin meydanını (indiki “Azadlıq”) tərkd etdiyində Xəzərin üstündən doğan Günəş zərrin şəfəqləri ilə otdəki otağıma

gün də qalmaqdadır. Yeri gəlmişkən, xatırladım ki, 1992-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində mənə “Fəxri doktor” adı verildi. Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəl “Türk dünyasına xidmət” mükafatını təqdim edəndə, sanki, o anları yenidən yaşadım. Bu, mənim elmi fəaliyyətimə verilən dəyər olmaqla, həm də uğurum və Azərbaycana bağlılığımın bir nişanəsidir. Dostlarla arasıra zəngləşir, hal-əhval tuturur. Onların böyük bir qismi – Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Tofiq Hacıyev həyatda olmasalar da, xatirələri mənim üçün əzizdir. Kamal Abdulla, Anar, Elçin, İsa Həbibbəyli, Oqtay Səmədov, Muxtar İmanov və başqa dostlarıma salamlarımı çatdırmağı xahiş edirəm.

Sözərdi olaraq müsahibəmin də Azərbaycanada hörmətlə yad edildiyini və seviltdiyini söyləyirəm. Bu hörmətin nişanəsi kimi şair dostum Adil Cəmilin ona həsr etdiyi şeirin bir bəndini xatırladıram:

*Anasıdır Anadolu,
Onun yolu - haqqın yolu.*

*Türk oğludur dəli-dolu,
Fikrət Türkmən!*

Hiss edirəm ki, duyğulanır, eşitdiyi misralardanımı, ya nədən? Hər halda bunu söyləmək mənim üçün çətindir. Amma gözəlindəki qəhəri görmək üçün qucaqlayıram, qulağına pıçıldayıram: Ad gününüz, yeni yaşı mubərək, böyük Türk dünyasının Fikrət əfəndisi!

*Namiq ƏHMƏDOV,
“Xalq qəzeti”*

İzmir – Bakı

